

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ»: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлюється теоретичний аспект проблеми естетичної культури вчителя. Визначається її сутність у контексті загальної педагогічної культури вчителя, розкривається зміст, розглядаються і конкретизуються основні її характеристики.

Ключові слова: культура, естетична культура, естетична культура вчителя, педагогічний університет.

Стратегія гуманізації загальної та мистецької освіти зумовлює потребу в педагогічних кадрах, здатних реалізувати культурну спрямованість освіти, готових до здійснення культурно-гуманістичної функції у шкільній практиці. Ключовою фігурою модернізованої освітньої системи має стати вчитель як носій загальнолюдської та національної культури в її інтелектуально-естетичному вияві, який усвідомлює культурну місію освіти і своєї професії. Особливу нішу в структурі загальної культури особистості педагога займає естетична культура, яка є однією з важливих передумов його професійного становлення, засобом стимулювання розвитку особистісних якостей, встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин з учасниками педагогічного процесу, механізмом передачі культурних цінностей підростаючому поколінню.

Проблема естетичної культури є предметом дослідження в теорії вітчизняної й зарубіжної філософії (Платон, А. Баумгартен, Г.-В.-Ф.Гегель, І. Кант, М. Каган, А. Шопенгауер), психології (Л. Виготський, В. Рибалка, Б. Теплов, Д. Ельконін). У сучасних педагогічних дослідженнях з проблеми естетичної культури вчителя відображені такі її аспекти: формування педагогічної культури майбутнього вчителя в єдності з розвитком різноманітних естетичних якостей (Л. Коваль, Л. Нечепоренко, Г. Падалка,

О. Рудницька, Т. Скорик, Ю. Юцевич); питання розвитку естетичної культури майбутнього педагога в контексті гуманізації і гуманітаризації навчання в вищому навчальному закладі (Г. Балл, Є. Бондаревська, М. Євтух, І. Зязюн, С. Мельничук, В. Мовчан, Г. Молчанова, Т. Равчина, Є. Шиянов); формування естетичної культури педагогів за кордоном через призму естетичного виховання (Ю. Алієва, М. Лещенко, В. Новосельська та іню).

Спільною для більшості дослідників є думка, що естетична культура вчителя безпосередньо знаходиться у прямому взаємозв'язку з культурою, яка фокусує систему ціннісних уявлень, що становлять основу особистісних орієнтирів суб'єкта, регулюють його діяльність, якісно змінюють спосіб буття людини на більш осмислений, упорядкований, гармонійний. Естетична культура вчителя не досягається механічно, а формується в результаті внутрішньої роботи розуму, почуттів і волі, повсякденної праці з освоєння культурних надбань. Фахівець без знання культури не успадкує її цінності, без широкого культурного світогляду не можливий його творчий розвиток, удосконалення професійної майстерності.

Незважаючи на широкий спектр досліджень естетичної культури вчителя, варто узагальнити теоретичні підходи щодо сутності, змісту та основних її характеристик, що і є **метою статті**.

Історіографічний аспект проблеми естетичної культури вчителя пов'язаний з іменами видатних представників педагогічної думки:

- Я. Мамонтов один із перших розробив зміст і структуру естетичної культури особистості. Під поняттям «естетична культура» педагог-митець розумів складну якість цілісної особистості, спрямовану на гармонізацію всіх сторін життєдіяльності людини та її взаємовідносин з навколишнім середовищем. До складових естетичної культури особистості науковець відносив: естетичне споглядання (естетичне сприйняття), яке полягає в естетичній оцінці особистістю власного духовного світу, навколишньої дійсності; естетичне ставлення до творів мистецтва; мистецька творчість,

яка передбачає діяльність особистості на перетворення й удосконалення її внутрішнього світу та оточуючого середовища за законами добра і краси;

– А. Макаренко висунув ідею необхідності свідомого управління процесом розвитку особистості, акцентуючи увагу на високих вимогах до культури вчителя, його педагогічної діяльності, при цьому розвиток естетичної культури педагога пов'язував з усіма аспектами виховання особистості (розумовим, моральним, фізичним, трудовим);

– В. Сухомлинський стверджував, що духовно-естетична культура є необхідною умовою педагогічної майстерності вчителя. Важливими духовними якостями вчителя видатний педагог вважав естетичне сприйняття як чуттєве розуміння оточуючого світу, здатність пізнавати його розумом і серцем, естетичну оцінку педагогічних явищ і процесів порівняно з естетичним ідеалом, естетичні почуття, уявлення і судження як результат такої оцінки, що і складають серцевину естетичної культури педагога, основу мистецтва виховання. При цьому вчений наголошував на внутрішній і зовнішній красі вчителя, вважаючи її потужним стимулом естетичного розвитку його вихованців;

– С. Шацький наголошував на тому, що естетична культура повинна пронизувати весь навчально-виховний процес, усю педагогічну діяльність учителя.

Таким чином, естетична культура вчителя є важливою складовою його загальної педагогічної культури. Остання, за визначенням А. Барабанщикова, є «синтезом психолого-педагогічних переконань і майстерності, загального розвитку та професійно-педагогічних якостей, педагогічної етики та системи багатогранних відносин, стилю діяльності та поведінки» [2, с. 72].

Функціонуючи в структурі педагогічної культури і будучи опосередкованою естетичною культурою суспільства, естетична культура вчителя водночас впливає на всі аспекти педагогічної культури, надає в її розпорядження власні естетичні засоби.

А. Федь вважає, що тільки тоді, коли вчитель свідомо організовує власну діяльність з урахуванням гармонійного поєднання моральних, фізичних та естетичних координат, що перетинаються на так званій площині людяності, можна досягти естетичного розвитку. Результатом цього процесу є естетичний педагог – досконалий, особистість широкого культурного діапазону, здатна розкрити для учнів суспільну цінність навчальної дисципліни, її приховану сутність через власне естетичне «Я». Звідси й чітка естетична координація всієї діяльності естетичного педагога, при цьому він демонструє необмежені можливості, його діяльність піднімається до рівня творчості, через творчість досягає вершин краси [11].

Естетична культура вчителя, на думку Л. Дементьєвої, є інтегруючою за своєю сутністю, оскільки включає поняття «естетично вихований вчитель», «естетично підготовлений вчитель», «естетично розвинений», «естетично освічений». Її основними характеристиками є естетична освіченість (система естетичних знань), вихованість (у сфері емоційно-чуттєвої структури особистості, її стереотипів поведінки, спілкування, зовнішнього вигляду, мови), розвиненість (рівень розвитку естетичних потреб, почуттів, смаків, ідеалів), підготовленість (методичні вміння та навички) [4]. Аналізуючи ознаки естетичної культури вчителя, Л. Дементьєва поділяє їх на чотири групи.

До першої вчена відносить ті, що характеризуються професійно-мотивованою спрямованістю до педагогічної професії, інтересом до теоретичних проблем естетичного виховання школярів, прагненням до здійснення на практиці роботи з естетичного виховання, поєднуючи її з основною педагогічною діяльністю, бажанням удосконалюватися у сфері естетичного виховання учнів. До другої групи ознак – знання в галузі естетики, естетичного виховання, теорії та історії мистецтва. Третя група включає певний ступінь розвитку естетичних потреб та естетичних смаків, естетичного ідеалу, розвинену емоційну сприйнятливість, багатоаспектність естетичних почуттів. Четверту групу становить ряд практичних проявів

естетичного в діяльності вчителя у сфері естетичного виховання, в культурі мовлення, естетиці поведінки, в зовнішньому вигляді [4].

Відповідно до зазначеного вище, основними особистісними якостями педагога є мотиваційно-професійна спрямованість, естетична освіченість, естетична свідомість, естетична діяльність.

Аналізуючи естетичну культуру вчителя, А. Баян, О. Кременцова виокремлюють особистісні якості вчителя, а саме: естетику поведінки; культуру мовлення, його емоційність, точність, образність, виразність; розвинений художній і естетичний смак; єдність естетичних знань, переконань і поведінки; високорозвинений естетичний ідеал; потреба в естетичному та художньому вихованні, самовихованні та самоосвіті; потреба в розвитку власних творчих здібностей і обдарувань [1; 5]. Наявність усіх цих особистісних якостей, ступінь їх вираження у діяльності і поведінці характеризують рівень естетичної культури вчителя.

У професіограмі вчителя Г. Петрова виділяє такі її основні ознаки естетичної культури, як: 1) потреба в систематичному естетичному та художньому вихованні, самовихованні та самоосвіті; 2) широкий естетичний і художній світогляд, тобто певний фонд теоретичних і конкретних знань, уявлень про прекрасне в житті і в мистецтві, накопичений в результаті емоційно-естетичного досвіду; 3) високорозвинений естетичний ідеал, смак, вміння сприймати, освоювати й аналізувати естетичний об'єкт; 4) висока культура мовлення вчителя; 5) естетично зорієнтована поведінка; 6) достатній рівень розвитку художньо-творчих здібностей учителя, які виявляються у всій його життєдіяльності, особливо у професійно-педагогічній; 7) знання психолого-педагогічних основ і методики естетичного виховання учнів, володіння сучасними методиками роботи на уроках, на факультативних та позакласних заняттях; 8) розвиненість уміння створювати емоційно-естетичну атмосферу на уроках та в позакласній роботі [9].

Отже, провідними ознаками естетичної культури вчителя є: естетичний світогляд; високорозвинений естетичний ідеал, смак; естетичне та художнє сприйняття мистецтва та дійсності; розвиненість професійних умінь та навичок для здійснення естетично спрямованої професійної діяльності; потреба в естетичній самоосвіті і саморозвитку.

Грунтуючись на концепції Л. Виготського, А. Леонтьєва, С. Рубінштейна, М. Галкіна розглядає естетичну культуру вчителя з позиції діяльнісної сутності людини, згідно з якою суб'єкт діяльності, змінюючи предметний світ, змінює самого себе. Домінуючими характеристиками естетично розвиненої особистості майбутнього педагога, на думку вченого, є естетичні знання, здібності, потреби, рівень естетичного виховання та розвитку, а естетична культура виступає способом самореалізації особистості, її духовно-практичного самоствердження, становлення людської індивідуальності [3].

Подібної думки дотримується Н. Чернікова, зазначаючи, що естетична культура студента педагогічного університету виявляється у сформованості естетичного ставлення до навколишньої дійсності і створює можливості для творчої самореалізації в різноманітних видах навчальної та позанавчальної діяльності [13]. При цьому вчена наголошує на тому, що в контексті підготовки майбутнього педагога естетична культура виконує ряд функцій: пізнавальну (пізнання світу прекрасного), трансляційну (збереження і передача культури), нормативну (оволодіння нормами естетичної поведінки), аксіологічну (сприйняття культури як цінності), семіотичну (оволодіння специфічною мовою культури), гедоністичну (потреба в насолоді) [13].

І. Андрощук, Л. Фірсова естетичну культуру вчителя визначають як цілісне, складне особистісне утворення, що відображає розвиненість емоційно-естетичної сфери, естетичної свідомості, наявність необхідних естетичних знань, здатність і потребу сприймати і перетворювати дійсність за законами краси, уміння реалізовувати власний естетичний досвід у педагогічній діяльності, основа її здатності до сприймання та оцінки

прекрасного і повторного, високого і низького, трагічного і комічного в житті і мистецтві, а також до перетворення дійсності за «законами краси» [12].

Естетична культура вчителя, як зазначає С. Мельничук, є досить широке структуроване поняття, оскільки вчитель високої естетичної культури повинен мати чіткі уявлення про естетичні форми пізнання (сприйняття, переживання, судження, почуття, цінності, діяльність, смак тощо), розуміти естетичну сутність явищ дійсності та мистецтва, вміти цю сутність донести до учня, володіти вміннями виділяти специфічні можливості в кожній навчальній дисципліні, чітко уявляти необхідний мінімум естетичних знань і навичок, яким повинен оволодіти учень кожного класу і визначати рівень естетичної вихованості, бути озброєним навичками організації індивідуальної і колективної естетичної творчості учнів, мати сформовану готовність до художньо-естетичної діяльності у різних галузях [6].

Ряд сучасних науковців порушили проблему естетичної культури майбутнього вчителя мистецьких дисциплін (С. Коновець, Г. Падалка, Л. Побережна, І. Мінайлоба, Я. Сопіна та ін.). Більшість учених визнає виняткову роль мистецтва у процесі входження людини у світ краси, що стає для неї важливим орієнтиром засвоєння певних пізнавальних і культурних цінностей. Адже воно, впливаючи на внутрішній світ особистості, залучає її до людських емоцій, виховує здатність орієнтуватися в навколишньому житті, пробуджує сприйнятливність до прекрасного, стимулює розвиток образного мислення, асоціативної пам'яті, художньої уяви.

На думку Г. Падалки, «естетична культура вчителя музичних дисциплін відображає здатність його до грамотного, вільного, повного сприйняття та аналізу різноманітних естетичних явищ, уміння адекватно оцінювати й класифікувати їх, а головне – будувати педагогічну діяльність відповідно до соціально значущих естетичних норм досконалості й краси» [8, с. 58]. Провідними компонентами естетичної культури вчителя вчена-педагог визначає такі: широкий естетичний кругозір у поєднанні з

розвинутою емоційною сферою, уміння зв'язати педагогічні дії з еталонами прекрасного, почуття міри, інтуїція та навички управління власним творчим самопочуттям [8].

Л. Побережна естетичну культуру вчителя музики розглядає як інтегровану якість особистості, що є основою її здатності до сприймання, оцінки прекрасного і потворного, високого і низького, трагічного і комічного, а також створення естетичних цінностей у житті і мистецтві. Дослідниця вважає, що естетична культура вчителя музики виявляється в обізнаності у галузі музичного мистецтва, зокрема у володінні музичним матеріалом шкільної програми (інформаційно-пізнавальна функція); в оцінювальних підходах до вибору музичних творів для педагогічної роботи, у спроможності захопити дітей музикою, прищепити їм шанобливе ставлення до українського мистецтва (орієнтаційно-вибіркова функція); в інтерпретації музичних творів, призначених для слухання і виконання школярами, у музично-режисерській вибудові уроку чи позакласного заняття (творчо-конструктивна функція); у спілкуванні з учнями, побудові міжособистісних стосунків (комунікативно-регулююча функція) [10].

Досліджуючи естетичну культуру вчителя образотворчого мистецтва, І. Мінайлоба визначає її в контексті художньо-естетичної діяльності, в якій концентрується естетичне бажання творити «за законами краси», виховується світовідчуття, визначаються ціннісні орієнтації, розвивається творче і асоціативне мислення, естетичне сприйняття мистецтва і дійсності, що веде до естетичного розвитку і виховання [7]. Естетична культура майбутнього педагога-художника, на думку дослідника, є якісним, системним і динамічним утворенням особистості, що характеризується певним рівнем її естетичного розвитку і художньо-педагогічною освіченістю, свідомістю способів досягнення цього рівня, який призводить до духовно-морального вдосконалення, адаптації до соціального оточення і творчої самореалізації в професійно-педагогічній діяльності. При цьому вчений наголошує, що сформована естетична культура студентів в свою чергу сприяє розширенню

їхнього естетичного пізнання, естетичної оцінки, естетичних критеріїв. Саме ці якості особистості майбутнього педагога-художника складають основу його професійної майстерності, творчої педагогічної індивідуальності [7].

Аналіз вище зазначеного та осмислення наукових поглядів щодо сутності естетичної культури вчителя дозволяє стверджувати, що вона є важливою складовою загальної педагогічної культури вчителя, здатного до повноцінного сприйняття і розуміння прекрасного в мистецтві й дійсності, який виступає носієм, транслятором і творцем цієї культури та спроможний до творчого самовираження та самореалізації у професійно-педагогічній діяльності.

Відповідно, сучасному вчителю образотворчого мистецтва мають бути властиві основні якості естетично-розвиненої особистості. Він повинен вміти використовувати власний естетичний потенціал, цінності, ідеали у всіх сферах педагогічної діяльності, що дозволить йому перетворитися у педагога-митця, пріоритетом у діяльності якого має стати не тільки набуття художніх знань, умінь та навичок, а й збагачення емоційно-почуттєвої сфери учнів, виявлення інтересу до прекрасного у навколишньому житті і мистецтві, формування в учнів здатності до емоційно-почуттєвого сприйняття дійсності, розвиток естетичного досвіду як основи осмислення і зовнішнього буття, і власного внутрішнього світу. Тому постає питання щодо визначення психологічної і педагогічної сутності естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в умовах педагогічного університету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Балян А.А.* Основы, категории и принципы эстетического воспитания: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. пед. наук: спец. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / А.А. Балян. – Тбилиси, 1971. – 57 с.
2. *Барабанщиков А.В.* Проблемы педагогической культуры преподавателей вузов (К вопросу о сущности педагогической культуры) / А.В. Барабанщиков // Советская педагогика. – 1981. – №5. – С. 71-77.
3. *Галкина М.В.* Педагогические условия формирования эстетической культуры студентов педвузов средствами дизайна народного

костюма: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – общая педагогика / М.В. Галкина. – М., 1999. – 24 с.

4. *Дементьева Л.Е.* Формирование эстетической культуры будущего учителя автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – теория и история педагогики / Л.Е. Дементьева. – М., 2006. – 24 с.

5. *Кременцова О.В.* Из опыта эстетического образования и воспитания будущих учителей / О.В. Кременцова // Советская педагогика.– 1985. – №3. – С.57-65.

6. *Мельничук С.Г.* Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх вчителів (історико-педагогічний аспект) / С.Г. Мельничук. – Кіровоград, 2006. – 248 с.

7. *Минайлоба И. Г.* Формирование эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства в процессе выполнения композиции натюрморта автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования) / И.Г. Минайлоба. – М., 2005. – 24 с.

8. *Падалка Г.М.* Естетична культура майбутніх вчителів та умови її формування / Г.М. Падалка // Вища і середня педагогічна освіта. – К., 1991. – Вип. 15. – С.56-61.

9. *Петрова Г.А.* Вопросы эстетической подготовки будущего учителя. / Г.А. Петрова. – Казань, 1976. – 198 с.

10. *Побережна Л. Л.* Розвиток естетичної культури студентів музично-педагогічних факультетів засобами української музики: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія і методика навчання музики і музичного виховання / Л.Л. Побережна; Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ : НПУ ім. М.Драгоманова, 2001. – 22 с.

11. *Федь А.М.* Естетичний світ педагога: Монографія. / А.М. Федь. – Слов'янськ: ПП «Канцлер», 2005. – 300 с.

12. *Фірсова Л.С.* Декоративно-прикладне мистецтво як засіб формування естетичної культури дорослих / Л.С. Фірсова // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Пед. науки. – 2010.– С.104 -109.

13. *Черникова Н.В.* Формирование эстетической культуры студентов в педагогическом вузе: метод. рекомендации / Н.В. Черникова. – Минск: ИВЦ Минфина, 2010. – 38 с.